

Darko Polšek

recenzija (originala) knjige:

Richard Thaler & Cass Sunstein. *Nudge. Improving decisions about health, wealth and happiness*, Penguin Books 2009, u hrvatskome prijevodu Suzane Keleković: *Poticaj. Moguće je donositi bolje odluke o zdravlju, bogatstvu i sreći*, Planetopija, Zagreb 2009.

Pred desetak godina vodio sam raspravu o koristima liberterstva, (bilo je to razdoblje vrhunca mojeg laissez-faire zelotizma, a ljevičari su obično šutjeli zbog nedavnog sloma komunizma). Simpatični sugovornik jednostavno me je pitao: „Znači li to da biste vi ukinuli i semafore na ulicama?“ Pitanje me zabezeknulo i ja sam zašutio. Ali, unatoč najdubljoj svjetskoj krizi, za koju brojni ljudi pričaju da je posljedica odvratne, šokantne, kriminalne laissez-faire ideologije, nisam nailazio na one „prave“ razloge za njezino odbacivanje. Ljudi su donosili (i još uvijek donose) pogrešne odluke na svim razinama. I sada snose posljedice. Tome nisu krivi ideolozi liberterstva i tržište (već ljudska pohlepa i iracionalnost), a država u tome neće moći previše (tj. pravedno) pomoći.

A tada sam pročitao Thalerovu i Sunsteinovu knjigu *Nudge* (razmjerno dobro prevedenu kao – *Poticaj*, premda bi bolji prijevod, kada bismo smjeli koristiti onomatopeje – možda bio: „Gurk-gurk“)¹.

Richard Thaler (profesor ekonomije sa Sveučilišta u Chicagu) i Cass Sunstein (profesor prava – sada na Harvardu) svojom knjigom, u ideološki, znanstveni i javni žargon uveli su nov pojam koji će, čini se, s vremenom biti sve prisutniji – pojam *liberterskog paternalizma*. Liberterskog paternalizma? – nije li to drveno željezo? Evo kako odgovaraju autori: „Dobrodošli u naš novi pokret – *liberterski paternalizam*. Svjesni smo da Vam taj pojam neće odmah biti drag. Obje su riječi pomalo odbojne... Štoviše čini se da su i pojmovi kontradiktorni. Čemu kombinirati dva odbojna i kontradiktorna pojma? Mi tvrdimo... da su oba pojma zdravorazumska – i da su bitno privlačniji zajedno negoli svaki zasebno.“ Liberterski dio autorskog „novog pokreta“ tvori inzistiranje da ljudi moraju biti i ostati slobodni da rade što žele – ili, ako žele, da se odmaknu (opt-out) iz nepoželjnih aranžmana. Ljudi moraju imati slobodu izbora. „Kada kažemo da želimo čuvati slobodu, to doista i mislimo“. Paternalistički pak dio „pokreta“ sastoji se u tvrdnji „da je posve opravdano ako arhitekti izbora pokušavaju utjecati na ljudsko ponašanje tako da žive duže, zdravije i bolje... Po našem mišljenju, politika je „paternalistička“ ako pokušava utjecati na izbore tako da ljudima koji izabiru bude bolje, i to *prema njihovim osobnim kriterijima* (str. 5).“

Ljudi očito donose pogrešne odluke: puše, kockaju, piju alkohol, prebrzo voze, potpisuju nepovoljne hipotekarne kredite, i možda se ne bi tako ponašali da imaju sve informacije, neograničene umne sposobnosti ili da su posve prisebni. Liberterski paternalizam sve im to dopušta, ali isto tako ne vidi ništa loše u tome da ih se „potakne“ da u cijelom nizu mogućih ponašanja, izbora i socijalnih ponašanja izaberu upravo ono ponašanje koje bi i oni sami izabrali u trenutku trezvenosti i razumnosti, ili strategiju koja će ih skloniti na to da doista i naprave ono što su sami sebi obećali u trenucima prisebnosti i razuma.

Thalerovu i Sunsteinovu knjigu mogli bismo podijeliti na tri dijela: Prvi, koji dokazuje da ljudi donose iracionalne odluke (i objašnjava zašto); drugi, koji pomoću istih mehanizama donošenja iracionalnih odluka dokazuje kako se „poticaji“ mogu iskoristiti za dobre svrhe; i treći, koji daje primjere iz

¹ Knjiga je već više od godinu dana na vrhu ljestvice prodanih knjiga s popisa *New York Timesa*.

svakodnevnog, političkog i socijalnog života, u kojima se mogu stvoriti nizovi malih „poticaja“ kojima ćemo ljudima pomoći da donesu dobre odluke. (U četvrtome dijelu, urednici su pisce natjerali da napišu pogovor - o globalnoj krizi i o tome kakve bi „poticaje“ mogli iskoristiti za njezino rješavanje.)

Poticaji o kojima pričaju Thaler i Sunstein nisu državni poticaji (recimo za seljake), već psihološki mehanizmi koji katkada mogu djelovati posve nesvjesno, a katkada na posve razumnoj – čak sebično interesnoj osnovi (tako da ih ljudi izaberu sami). Primjerice, korištenjem heuristika dostupnosti, školska se menza može poslužiti razmještajem stolova s dječjom hranom tako da djeca češće izabiru mrkvice negoli čokoladice. Ili: države mogu građanima nuditi različite aranžmane penzionih fondova (čitaj: prvi ili drugi stup). Ako im se ponudi previše izbora (recimo različitih fondova ili osiguravajućih društava) ljudi se neće pretjerano truditi da razmišljaju o složenostima svih mogućih aranžmana, stoga će vrlo vjerojatno donositi krive odluke. Ali ako im ponudimo da svojim neodlučivanjem (neispunjavanjem formulara) „optiraju“ za solidnu standardiziranu, unaprijed zadanu varijantu, velika će većina, zbog inercije ili lijenosti pristati na tu jednostavniju varijantu. Istu logiku (tzv. heuristiku standarda – tzv. „defaulta“) možemo iskoristiti i kada želimo da više građana ponudi svoje organe za transplantaciju. Ako je standard da se moramo prijaviti da to hoćemo (opt-in), zbog inercije ili lijenosti, organa će biti manje, a ako je standard da se moramo prijaviti da u slučaju da to nećemo (opt-out), organa će biti više, premda istraživanja pokazuju da se u obje varijante isti broj ljudi izjašnjava kako bi pristali da im se organi transplantiraju. U oba se slučaja oslanjamo na inerciju (lijenost), ali će rezultati za društvo biti bitno različiti. Možemo se poslužiti heuristikom „sidrenja“: primjerice ako pri dobrotvornim akcijama ponudimo prvu donaciju, onda će ona poslužiti kao tipična ili standardna donacija za određenu socijalnu kategoriju.

Postoje i brojni drugi poticaji, koje možemo i sami sebi zadati: možemo se kladiti da ćemo u roku od mjesec dana smršaviti 5kg; možemo ući u program zdravlja koji će nam dajati simboličnu svotu novca (nižu od osigurane svote u slučaju bolesti) ako svaki tjedan dokažemo da smo bili fizički aktivni i ako testovi pokažu da imamo normalni krvni tlak. Trudne tinejdžerke možemo „potaknuti“ da ne rađaju odmah drugo dijete (jer statistike pokazuju da je to vrlo često slučaj) tako da im se ponudi svota za svaki dan kada ne budu trudne (a ta će svota navodno biti manja od troškova s drugom trudnoćom). Ili obrnuto.

Posebno duhovito rješenje Thaler i Sunstein nude za konglomerat socijalnih i pravnih problema oko sklapanja i rastava braka u poglavlju pod naslovom „Privatizacija braka“. (Pri sklapanju braka nitko ne misli da će ih ti problemi zadesiti. Jedno od rješenja za suce jest da se nepredvidljivost procesa razvoda smanji pomoću spektra dostupnih rješenja – recimo u slučajevima alimentacija ili dodjeljivanja djece.) A temu homoseksualnih brakova autori rješavaju tako da se državi posve oduzme ingerencija službenog sklapanja braka. To bi po autorima mogla raditi bilo kakva institucija – primjerice ronilački klub, (ako neka denominacija ne prihvaća istospolne brakove – ona ih ne bi sklapala), ali bi to značilo da će ljudi pri takvom aranžmanu morali potpisivati „predbračne ugovore“ kojima će definirati odnose nasljeđivanja i ostala inače sporna pitanja. (U ovom slučaju nije posve jasno bi li takvo rješenje bilo složenije od samog problema.)

Postoje naravno i brojni drugi problemi. Primjerice: tko smije koristiti „poticaje“, kakvi sve poticaji mogu biti legalni (recimo: vojska može „skloniti“ vojnike da „dobrovoljno“ sudjeluju u medicinskim eksperimentima, tvrtke mogu subliminalno „poticati“ kupce da kupuju pokvarene proizvode i tsl.), ali općenito gledano, autori su dosljedni u zagovaranju libertersko-paternalističke ideologije: time što

nude maksimum izbora, ali i time što nude maksimum slobode „ograničavanja pomoću poticaja“. A ako čitatelji imaju ideje o novim „poticajima“ – dostupna im je stranica autora: www.nudges.com

Thalerova i Sunsteinova knjiga još je jedan u nizu bestsellera² koji na području sociologije i ekonomije primjenjuje istraživanja nobelovca, psihologa Daniela Kahnemana i njegovih suradnika o heuristikama i pristranostima. I činjenica da broj „Kahnemanove djece“ sve više raste, i da su ona sve popularnija, meni je osobno vrlo draga, jer se konačno pokazuje (trideset godina od „očevih“ nalaza) da fundamentalni zaključci o ljudskoj iracionalnosti mogu imati i vrlo praktične, pa čak i ideološke primjene.

² spomenimo samo neke uz slične knjige Dan Arielyja, braće Brafman, Black Swan, Stuart Hampshire, Gigerenzer, Thaleb, Thaleb, Drunkard's Walk